

BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO: 3

AKADEMİDE FELSEFE HİKMET VE DİN

Abdullah KAHRAMAN, Adnan ASLAN, Ahmet Erhan ŞEKERCİ,
Ahmet İNAM, Ali AKPINAR, Ali DURUSOY, Ali KABAN,
Bedri GENCER, Bilal KEMİKLİ, Burhanettin TATAR,
Cağfer KARADAŞ, Celal TÜRER, Dilaver GÜRER,
Durmuş GÜNAY, Ejder OKUMUŞ, Erdal BAYKAN,
Gürbüz DENİZ, H. Ömer ÖZDEN, Hasan MEYDAN,
Hüsamettin ERDEM, Hüseyin KARAMAN, Hüseyin YILMAZ,
İlhan KUTLUER, İlyas ÇELEBİ, İsmail ÇALIŞKAN,
İsmail DEMİREZEN, Mehmet ERDOĞAN,
Mehmet Nadir ÖZDEMİR, Mehmet VURAL,
Metin ÖZDEMİR, Muharrem HAFIZ,
Muhit MERT, Murat DEMİRKOL,
Murtaza KORLAELÇİ, Mustafa GENCER,
Mustafa TEKİN, Necati ÖNER, Necdet SUBAŞI,
Osman KABAKÇILI, Ömer Mahir ALPER,
Ramazan ALTINTAŞ, Rasim ÖZDENÖREN,
Süleyman Hayri BOLAY, Şafak URAL,
Şamil ÖCAL, Taha AKYOL, Turan KOÇ

EDİTÖR

Bayram Ali ÇETİNKAYA

EDİTÖR YARDIMCILARI

Harun SAVUT

Hasan MEYDAN

ZONGULDAK 2014

Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No: 3

AKADEMİDE FELSEFE HİKMET VE DİN

Abdullah KAHRAMAN
Ahmet ASLAN
Ahmet Erhan ŞEKERCİ
Ahmet İNAM
Ali AKPINAR
Ali DURUSOY
Ali KABAN
Bedri GENCER
Bilal KEMİKLİ
Burhanettin TATAR
Cağfer KARADAŞ
Celal TÜNER
Dilaver GÜRER
Durmuş GÜNAY
Ejder OKUMUŞ
Erdal BAYKAN

Gürbüz DENİZ
H.Ömer ÖZDEN
Hasan MEYDAN
Hüsamettin ERDEM
Hüseyin KARAMAN
Hüseyin YILMAZ
İlhan KUTLUER
İlyas ÇELEBİ
İsmail ÇALIŞKAN
İsmail DEMİREZEN
Mehmet ERDOĞAN
Mehmet Nadir ÖZDEMİR
Mehmet VURAL
Metin ÖZDEMİR
Muharrem HAFIZ
Muhit MERT

Murat DEMİRKOL
Murtaza KORLAELÇİ
Mustafa GENCER
Mustafa TEKİN
Necati ÖNER
Necdet SUBAŞI
Osman KABAKÇILI
Ömer Mahir ALPER
Ramzan ALTINTAŞ
Rasim ÖZDENÖREN
Süleyman Hayri BOLAY
Şafak URAL
Şamil ÖCAL
Taha AKYOL
Turan KOÇ

EDİTÖR

Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA

EDİTÖR YARDIMCILARI

Yrd. Doç. Dr. Harun SAVUT
Yrd. Doç. Dr. Hasan MEYDAN

ZONGULDAK 2014

www.beun.edu.tr

Fıtrat, Din, Şeriat ve Fıkıh	203
<i>Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN</i>	
İslam Hukukçularının Hikmetten Yararlanma Konusundaki Yaklaşımları	209
<i>Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN</i>	
Dini Düşünce Olarak Fıkıhtan Külli İlim Olarak Hikmet	225
<i>Prof. Dr. Bedri GENCER</i>	

BEŞİNCİ BÖLÜM

“DENEYİM”LERİN FELSEFESİ

Deneyimlenen Felsefe: İlahiyat Sorunu	247
<i>Prof. Dr. Celal TÜNER</i>	
Tarihsel Hakikat-i Muhammediye Anlayışı	255
<i>Prof. Dr. Dilaver GÜRER</i>	
Kriz Devirlerinde Felsefe	259
<i>Prof. Dr. Adnan ASLAN</i>	
Kant’ın Akademi İdeali ve Felsefe	267
<i>Doç. Dr. Muharrem HAFIZ</i>	
Gazzâlî ve Yöntemsel Şüphe	275
<i>Doç. Dr. Mehmet VURAL</i>	

ALTINCI BÖLÜM

MEDENİYET VE TEFEKKÜRÜN İNŞASI

Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslam ve Eğitimi Hakkındaki Tartışmalar	287
<i>Prof. Dr. Mustafa GENCER</i>	
İslam Medeniyeti Eğitim Sisteminde (Türk- İslam Kültürü) Felsefenin Tarihsel Süreci ve Günümüzdeki Durumu	299
<i>Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN</i>	
Dinin Öngördüğü Ahlakî Yaşamada Ahlakî Tefekkür ya da Hikmet Arayışının Önemi: Külli Kaidelerin Ayaklarını Yere Bastırmak	307
<i>Yrd. Doç. Dr. Hasan MEYDAN</i>	
Hikmet, İlahiyat ve Din Dili -Bazı Mülahazalar-	321
<i>Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ</i>	
Hikmet- Felsefe İlişkisi	325
<i>Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ</i>	

YEDİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİ’DE HİKMET VE HİKMETTE SOSYOLOJİ

Tüketim Toplumunda Dini Değerlerin Serencamı	341
<i>Doç. Dr. İsmail DEMİREZEN</i>	

KANT'IN AKADEMİ İDEALİ ve FELSEFE

Kant'ın yaşadığı dönemde Prusya devletinde üniversiteler üst fakülteler ve alt fakülteler olarak ikiye ayrılmaktaydı; üst fakülteler teoloji, hukuk ve tıp fakülteleri iken, felsefe alt fakülteydi. Bu bakımdan daha başta belirtmeliyiz ki, *Fakültelerin Çatışması*'nda ele alınan “fakülteler” felsefi içeriğiyle akıl ya da duyular anlamında “yetiler” değil, filozofun o dönemde birbiriyle çatışma halinde gördüğü üniversite fakülteleridir.¹ Ayrıca fakültelerin bu şekilde kategorize edilmesi Kant'ın ortaya koyduğu bir ayrım değil, kendisinin yaşadığı dönemde hazır bulunduğu ve devlet (yönetim, *Regierung*) politikası olarak vazedilmiş olan bir bölümlenmedir. Kant bu türden bir bölümlendirmenin gerekçesini ise “eğer bir fakültenin verdiği eğitim hem içerik hem de kamuya aktarılma tarzıyla devletin kendisini ilgilendiriyor ve onun çıkarına ise *üst fakülte* olarak nitelendirilmektedir” diye izah eder.² Diğer taraftan *yalnızca* aklın ve bilimin peşinde olan *alt fakülte* kamunun çıkarları ile değil, yalnızca akıl ve hakikat ile ilgilenir. Üst fakültelerin gerek müfredatının hazırlanması ve gerekse öğrettiği konular açısından devlet bu fakültelerin öğretimini onaylama hakkını kendinde görür; çünkü devlet halkın çıkarlarını koruyan “araçlarla” ilgilenir.³ Diğer bir ifadeyle iktidar, halk çoğunluğu ve onların menfaatlerini doğrudan ilgilendiren konularda üst fakültelerle ciddi bir kontrol mekanizması oluşturmuştur. Bu yönüyle Kant, hükümetin araçlarına hizmet edenler ile gerçek bilim adamları arasında da ayrım yapılması gerektiğinin altını çizer.⁴

Üst fakülteler haricinde üniversite aynı zamanda hükümetin emirlerinden bağımsız, her şeyi özgürce değerlendiren ve yalnızca bilimin⁵ ve hakikatin çıkarını gözetten bir fakülteyi, yani felsefe fakültesini de tazammun etmektedir; çünkü “bu fakülte olmadan hakikat keşfedilemez.”⁶ Derrida'ya göre Kant, özellikle “akıl” ve “yaratma” kavramlarını

- 1 Kant'ın bu yapıtındaki “fakülteleri”, “yetiler” şeklinde anlayan ve çeviren bazıları ya Kant'ın bu çalışmasını okumamış ya da yanlış okumuştur (Bkz. Copleston'dan çeviren Aziz Yardımlı, *Çağdaş Felsefe: Kant*, c. VI, Bölüm 2, İdea, Yay. 1989, s. 13: “Yetilerin Çatışması”).
- 2 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, trans. Mary J. Gregor, London, University of Nebraska Press, 1979, 25.
- 3 Bülent Gözkan, “*Kant ve Üniversite İdeası*”, *Cogito*, sy. 41-42, İstanbul, YKY, 2005, ss. 217.
- 4 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979, 25.
- 5 Almanca “bilim”in karşılığı olarak kullanılan *Wissenschaft* terimi, sadece doğa bilimlerini değil, aynı zamanda sosyal ve insan bilimlerini de kuşatmaktadır. Bu bakımdan felsefe fakültesi; 1. tarihsel bilgi (*historische Erkenntnis*) bölümü (tarih, coğrafya, filoloji ve doğa bilimlerini içeren tüm deneysel ve insan bilimleri) ile 2. saf akıl bilgileri (*reinen Vernunftkenntnisse*) bölümünden (saf matematik, saf felsefe ve ahlak metafiziği) oluşmaktadır (Gözkan, 2005: 225, 11. dipnot).
- 6 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979, 27.

kullanarak yeni fikirler üretme ve yaratma anlamında özerk bir gücü ve yetisi olan bir üniversitenin daima yetkin bir konumu olabileceğine vurgu yapmaktadır.⁷ Zira yalnızca akıl doğası gereği özgürdür ve “dışarıdan” hiçbir emir ve komut kabul etmez.⁸ Bu noktada ironik bir biçimde Kant, felsefe fakültesinin neden “alt fakülte” olarak kategorize edildiğini, aslında aklın *insan doğasının* köken ve temelinde yer alması olgusuyla bağlantılı olarak izah eder; çünkü emir alan insan -ki bu insan birinin alçak gönüllü bir hizmetkârı dahi olsa- hiç emir almayan özgür bir insandan ayırt edilmelidir.

1. Üst Fakülteler (Teoloji, Hukuk ve Tıp)

Üst fakültelerin teoloji, hukuk ve tıp fakültesi olarak bölümlendirilmesi devletin, halkın refah ve saadetini temin etme ve halkın üzerinde kalıcı ve güçlü etkiler bırakma arzusu ile ilgilidir. “Halk, kendi refahını öncelikle özgürlük olarak değil, doğal ereklerin, yani aşağıdaki üç hususun sağlanması olarak düşünür: Ölümden sonra mutlu olmak, toplumsal yaşamlarında mülkiyetlerinin yasalarla güvence altına alınması ve hayatın fiziksel tarafının tadını çıkarmak.”⁹ Bu ereklerle sırasıyla teoloji, hukuk ve tıp fakülteleri karşılık gelmektedir. Üst fakültenin bir üyesi olan teolog kendi öğretilerini *akıldan* değil, İncil’den; hukuk profesörü kendi argümanlarını *doğal hukuktan* değil, yaşadığı toprakların hukuk sisteminden; tıp profesörü de tedavi yöntemlerini *insan bedeninin fizyolojisinden* değil, tıbbi uygulamalardan çıkartmaktadır. Bu yönüyle üst fakültelerin temeli *akıl* değildir ve yine ironik bir ifadeyle “bu fakültelerin saygınlık statüsü aklın özgür oyunu tarafından zedelenemez.”¹⁰

Teoloji fakültesindeki bir Profesör Tanrı’nın varlığını İncil’e dayanarak kanıtlayabilir; ancak bu Profesör Tanrı’nın İncil aracılığıyla konuştuğunu aklen kanıtlayamaz, hatta buna ihtiyacı da yoktur, olmamalıdır da; zira bu husus felsefe fakültesinin bir konusudur. Ya da bir hukukçudan, kamusal yaşamı güvence altına alan yasaların bizatihi hakikati ve hak ile olan uygunluğunu ispatlamasını ya da bunlara karşı aklın yöneltebileceği itirazlarından bahsetmesini beklemek haksızlıktır. Son olarak diğer üst fakültelerin aksine yasalarını otoritenin emrinden değil de eşyanın doğasından alan tıp fakültesi dahi, insan sağlığı ile ilgili bir konuda devletin ilgi ve çıkarı ile hareket etmek durumundadır.¹¹

Görüldüğü gibi Kant açısından üst fakülteler, devletin/yönetimin içerisinde hizmet edecek ve devlet tarafından kontrol altında tutulacak insanlar yetiştirmektedir. Buna rağmen bu fakültelerdeki hocalar, öğrencilerine “devletin doktrinel temellerini” öğretirken dahi aklın özel kullanımına önem vermelidirler. Fakat tüm hocaları devletin birer memuru olmasına rağmen “alt fakülte” olarak felsefe, öğrencilerini aklın kamusal kullanımı noktasında eğitmeli ve bu yönde onları zihnen geliştirmelidir. Peki, aklın özel ve kamusal kullanımı ne demektir? Aklın bu türden bir ayrımının, fakültelerin (üst ve alt şeklinde) bölümlendirilmesi ve bu fakültelerin birbiriyle olan çatışmasıyla nasıl bir alakası olabilir?

7 Jacques Derrida, “*Mochlos; or the Conflict of the Faculties*”, trans. Richard Rand and Amy Wygant, ed. Richard Rand, *Logomachia: The Conflict of the Faculties*, University of Nebraska Press, London, 1992, ss. 2.

8 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979, 29.

9 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979, 49.

10 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979, 35.

11 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979, 35-41.

2. Aklın Kamusal ve Özel Kullanımı

Kant “Aydınlanma Nedir?: Sorusuna Yanıt” (1784) adlı makalesinde Aydınlanma ile aklın kullanımı arasındaki bağlantıyı şu şekilde belirler:

“Aydınlanma (*Aufklärung*), insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan (*Unmündigkeit*) kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür; bunun nedeni de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır. *Sapere aude!* Aklını kendin kullanmak cesaretini göster!”¹²

Kant aklın “özgür” ve “otonom” kullanımına, *Fakültelerin Çatışması* adlı yapıtında da değinir. Üst fakültelerin aksine yalnızca felsefe fakültesi (alt fakülte), hükümet ya da bir başkasına değil, *sadece aklın yasalarına* özgürce tabidir.¹³ Bu yönüyle onun işlevi diğer (üst) fakülteleri kontrol etmek ve onların “hakikat” ile olan irtibatını sağlamaktır; zira “hakikat” (*Wahrheit*) ve “yararlılık” (*Nützlichkeit*) Kant’ta farklı anlamlara gelen iki kavramdır. İlki felsefe fakültesinin, ikincisi ise üst fakültelerin ilgi ve araştırma alanı dâhilindedir.¹⁴ Dolayısıyla felsefe fakültesi, gerek hükümetin kalıcı ve güçlü etkiler bırakma gerekse halkın huzur ve refahı ekseninde müfredatlarını belirleyen ve bu yönde eğitim veren üst fakültelerin “hakikatle” olan temasını sağlamakla görevlidir. Bu bakımdan yalnızca felsefe fakültesisadece aklın sınırları içerisinde kalan hakikati değil, aynı zamanda diğer fakültelerin öğretisi ve hakikat anlayışlarını da ele alıp test etmelidir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi akıl, doğası gereği özgürdür ve hiçbir emir ve direktif kabul etmez; devletin yasalarını değil, kendi yasalarını dinler.¹⁵ (Kant, 1979: 43). Felsefe fakültesi için hakikatin kendisi asıldır ve üst fakültelerin göz önünde tuttuğu “yararlılık ilkesi” felsefe fakültesi için ikinci sırada olunca, fakülteler arasında da bir çatışma kaçınılmaz olur. Bu çatışma üst fakültelerin “koşullu buyrukları” kendilerine yasa olarak temel almaları ve yararı/çıkarı birinci sıraya yerleştirmelerinden, bunun karşısında yalnızca felsefe fakültesinin eşitlik, özgürlük ve otonomi ilkelerini temel almasından kaynaklanmaktadır.¹⁶

Kant bu noktada fakülteler arasındaki çatışmayı (*Streit*) meşru ve meşru olmayan şeklinde ikiye ayırır. Eğer çatışma, aklın meşru zeminine dayanıyor ve diğer üst fakültelerin ortaya koyduğu yasaların hakikate uygunluğunu ve varsa yanlışlarının aklın yasalarına göre düzeltilmesini içeriyorsa, bu çatışma *meşru bir çatışma*dır.¹⁷ Bu çatışma hiçbir şekilde devletin saygınlığına gölge düşürmez ve bilakis bu tür bir çatışma devletin selameti ve salahiyeti içindir. Eğer devlet, üst fakültelerin öğretim ve müfredatını onaylama ve halkın menfaatleri doğrultusunda bu fakülteleri düzene koyma hakkını kendinde görüyorsa, bu da

12 Immanuel Kant, “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt”, çev. NejatBozkurt, Immanuel Kant: Seçilmiş Yazılar içinde, İstanbul: RemziKitapevi, 1984, ss. 213.

13 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979, 43.

14 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979, 45.

15 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979, 43.

16 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979, 47.

Günümüz açısından üst fakülteler olarak nitelendirilebileceğimiz mühendislik, işletme ve iktisat fakülteleri de piyasaların talebine uygun olarak öğretimlerinde, örneğin kârın maksimizasyonunu merkeze koyduklarından bu fakülteler arasında kategorize edilebilir (Gözkan, 2005, 218).

17 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979, 53.

akla ve değişmez hakikat ilkelerine uygun olmalıdır. Bu da ancak tüm öğretim metodlarının ve müfredatlarının *kamusalalanda* tam anlamıyla özgürce tartışılması ve ele alınmasıyla mümkündür. Bununla birlikte fakülteler arasındaki *meşru çatışma*; üst fakültelerin, öğretimlerini kamu önünde özgürce tartışırken, yine de bu fakültelerin işleyiş ve amaçladıkları hedef bakımından devlete bağlı oldukları gerçeğiyle de bağlantılıdır. Bu yönüyle de üst fakültelerin ve/veya devletin akıl ve hakikat ile çatıştığı noktada, işlevi “hakikatin kamuya sunumu” (*öffentliche Darstellung der Wahrheit*: aklın kamusal kullanımı) olan ve dayanağı yalnızca aklın ilke ve ereklere olan felsefe fakültesi devreye girer.

Diğer taraftan *meşru-olmayan çatışmayı* Kant, kendi içinde içerik ve biçim açısından ikiye ayırır. “İçerik açısından meşru olmayan çatışma” açıkça tartışılabilmesinin bile yönetim tarafından yasaklandığı bir çatışma türü iken; “biçim açısından meşru olmayan çatışma”, tartışma ve eleştirilerin konusunu oluşturan şeylerin, aklın özgürce kullanımına dayalı nesnel zeminler ve değişmez hakikatler yerine, eğilim ve yarara dayalı öznel zeminlerde ele alınmasından kaynaklanmaktadır.¹⁸

Bu noktada Kant'ın “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt” adlı makalesine tekrar dönelim. İnsanın kendi aklını başkalarının kılavuzluğuna vermiş olduğu ergin olmama durumundan kurtulmak Kant'a göre çok zordur; çünkü ergin olmama durumu çok rahattır. “Benim yerime düşünen bir kitabım, vicdanımın yerini tutan bir din adamım, perhizim ile ilgilenerek sağlığım için karar veren bir doktorum oldu mu, zahmete katlanmama hiç gerek kalmaz artık”.¹⁹ Oysa yığınların içerisinde bağımsız ve özgür düşünebilen insanlar her zaman bulunur ve kitleler yavaş yavaş aydınlanmaya yönlenebilir. Bunun yegâne yolunu da Kant “aklı her yönüyle ve her bakımdan kitlenin önünde apaçık olarak kullanma özgürlüğü” olarak ortaya koymaktadır.²⁰ Kant buna “aklın kamusal kullanımı” (*der öffentliche Gebrauch*) adını verir ve aklın bu kullanımını, genellikle çok dikkatlice ve dar bir alanda kalacak bir biçimde sınırlandırılabilir olan “aklın özel kullanımı”ndan (*der Privatgebrauch*) ayırır. Peki, hangi türde bir sınırlama aydınlanmaya karşıdır, hangisi değildir? Hangi türde bir sınırlama tersine özgürlüğe yararlıdır?

“Aklın özel kullanımı”nı Kant, kişinin kendi işi ve memuriyeti çerçevesinde, diğer bir deyişle kendisine emanet edilen topluma ilişkin bir hizmeti ya da görevi yerine getirmesi şeklinde anlar ve bu gibi durumlarda aklın özgürce kullanımına kesinlikle izin vermez. Söz gelimi bir din adamı, bağlı olduğu dinin öğretilerini cemaate ve halka öğretmekle yükümlüdür. Bağlı olduğu dinin sadık bir hizmetkârı olarak bu kişi, görev ve yükümlülüklerine uygun olarak vaaz verirken, cemaatinin önünde bir eğitimciymiş gibi aklın kullanması *yalnızca* aklın özel bir kullanımudur; zira din adamı olarak bu kişi kendisine yüklenen bir görevle bağımlı olduğundan, kendi kişisel kanaatlerini beyan etmekte kesinlikle özgür değildir ve olmamalıdır. Diğer bir deyişle aklın özel kullanımında itaat etme kesin emirdir. Buna karşılık

18 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979, 47.

Kant'ın ahlak felsefesi göz önüne alındığında görülecektir ki, eğilimler ve özel amaçlar için yararlı bulunanlar, asla genel bir yasa olamazlar ve üst fakülteler bunları “hakikat” adına yasa olarak belirleyemez (Gözkan, 2005, 218).

19 Immanuel Kant, “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt” 1984, 214.

Kant bu pasajda “biri çıkıp yürümeyi köstekleyen bu zincirleri atsa da, en dar hendeğe bile hemen öyle kolayca atlayamaz, çünkü o, henüz kendisine güven duyarak bacıklarını özgürce hareket ettirmeye daha alışmamıştır” (1984: 214) sözleriyle, sanki Platon'un, mağarada zincirlere bağlı olan filozofun kendisini kurtularak “İyi idesi”ne doğru yolculuğuna ve tekrar mağaraya dönerek orada tutsak olarak kalan insanlara yardım etmesine gönderme yapıyor gibidir.

20 Immanuel Kant, “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt” 1984, 215.

alanının bir uzmanı olarak din adamı yazılarıyla halka hitap ederken, yani aklını kamusal alanda kullanırken, aklın herkes için kullanımının ve kendi adına konuşmanın sınırsız özgürlüğünden yararlanabilir ve yararlanmalıdır da. Zira “halkın ruhani, yani tinsel işleriyle ilgileneceklerin ergin olmamaları gerektiğini sanmak, yakışık almayan ve saçmalıkları sürekli kılan bir saçmalaktır.”²¹

Aynı şekilde bir yurttaş, ödemekle yükümlü olduğu vergiyi ödememezlik edemez; hatta bu gibi vergileri ödememeye yönelik davranışlar, devlete yönelik toplu isyana dönüşebileceğinden cezalandırılmalıdır. Bununla birlikte aynı vatandaş, “kamu önünde” vergilerin uygunsuzluğu ve adaletsizliği üzerine düşünceleri beyan ettiği için suçlu sayılmaz. İlki aklın özel kullanımudur ve bu gibi durumlarda aklı kullanma tartışmasına kesinlikle izin verilmez; zira “itaat kesin emirdir”. Ancak ikinci durumda, yani aklın kamusal kullanımında adaletsiz ve haksız bir duruma meşru bir zeminde karşı çıkılması özgürlüğü her şart ve zeminde korunmalıdır.²²Aklın bu kullanımı Kant’a göre “*makineden fazla bir şey*”²³ olan insanın insani onuruna uygun davranma düşüncesi” ile doğrudan bağlantılıdır.²⁴ Amirinden talimat alan bir memurun onun emirlerinin işe yararlılığı ya da amaca uygunluğunu sorgulamasından daha vahim bir durum olamaz. Bu noktada memur “itaat etmek zorundadır” ve bu *aklın özel kullanımudur*. Ancak bir bilim adamı ya da sıradan bir vatandaş olarak o, emirlerin amaca uygunluğu ya da verilmiş biçimi ile ilgili olarak kamusal alanda düşüncelerini beyan etmekten de men edilemez. Bu da *aklın kamusal kullanımudur*. Kant açısından devletin bekası ve vatandaşların selameti için aklın bu iki kullanımının birbirinden ayrılması zorunludur.

Aklın özel ve kamusal arasındaki bu ayrımı ortaya koymaktan sonra, bu ayrımın fakülteler arasındaki çatışmaya ne şekilde karşılık geldiği ve felsefe fakültesinin bu çatışmadaki konumunun ne olduğu üzerinde durabiliriz.

3. Felsefe Fakültesinin Rolü ve İşlevi

Kant yaşamın tümünde aklın kamusal kullanımının zorunluluğuna temas etmiş ve bu özgürlüğün yalnızca “Aydınlanma” açısından değil, aynı zamanda üst fakültelerin özgürce düşünme olanağı açısından da zorunlu olduğunun altını çizmiştir. Bu nedenle Kant’ın ifadesiyle “aklı kullanma cesaretinin” bizzat akıl ve felsefe aracılığıyla tüm yaşam alanlarında olduğu gibi diğer üst fakülteler ve bu fakültelerdeki bölümler açısından hayati olduğu görülmektedir.

Felsefe fakültesi (ya da bugünkü yapı itibariyle düşündüğümüzde bu fakültelerdeki felsefe bölümleri) aslında hakikatin kamu önünde özgürce tartışılmasını sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda diğer fakültelerin kendi içinde ya da hakikatle çatıştığı noktada değişmez ve kalıcı ilkeler aracılığıyla “hakemlik” rolü de görüyor. Felsefenin bu işlevi dikkate alındığında onun neden “alt” olarak vasıflandırıldığı da anlaşılacaktır; zira bu nitelendirme sadece bir sıfattan öte, aynı zamanda bir görevdir. “Altta” olma, diğer fakültelerde eksik ya da kullanılmaya kullanılmaya neredeyse terk edilmiş olan “akıl” ve “özgür/bağımsız düşünme

21 Immanuel Kant, “Aydınlanma Nedir?’ Sorusuna Yanıt” 1984, 217.

22 Kant’a göre -bu makaleyi yazdığı 1784 yılı göz önüne alındığında-hala aydınlanmış bir çağda değil, aydınlanmaya giden bir çağda yaşıyoruz. İnsanlığın bir bütün olarak aklını, bir başkasının rehberliği olmaksızın güvenilir bir şekilde kullanması için daha çok yolumuz var (Kant, 1984, 219).

23 Bu satırlar, Fransız filozof Julien Offray de Lamettrie’nin 1748 yılında yayımladığı Makine İnsan (L’Homme Machine) adlı yapıtındaki materyalist düşüncelere bir atıf ve eleştiri şeklinde okunabilir.

24 Immanuel Kant, “Aydınlanma Nedir?’ Sorusuna Yanıt” 1984, 221.

gücünün” insan doğasının köken ve temelinde olması olguyla bağlantılıdır; zira yalnızca akıl doğası gereği özgürdür ve “dışarıdan” hiçbir emir ve komut kabul etmez.²⁵

Ayrıca bu çatışma, iktidarın/hükümetin saygınlığına katıyen gölge düşürmemelidir; çünkü söz konusu çatışma fakülteler ile hükümet arasında değil, bir fakülte ile diğerleri arasındadır. Dolayısıyla çatışma, üst fakültelerin kesin ve belirlenmiş ilkelerini “hakikat adına” koruma altına alırken, aslında bu fakülteleri değil devletin menfaatlerini göz önüne almaktadır.²⁶ Bu yönüyle Kant aslında fakülteler arasındaki hakiki barış ve diyalogun -ki bu ilişki devletin ve dolayısıyla vatandaşların menfaati ve selameti içindir- yaşamın her alanında (din, hukuk, sağlık vb.) özgürce düşünen ve “başkasının değil, yalnızca hakikatin peşinde olan” aklın meşru ve kamusal kullanımı bağlamında eleştirel gücüne dayandığına vurgu yapmaktadır. Tekrar ifade edelim ki, fakülteler arasındaki bu ayrım Kant'ın değil, yaşadığı dönemde hazır bulunduğu ve Prusya devletinin yasal düzenleme ile yaptığı bir ayrımdır. Ancak gerçek anlamda toplumsal ilerleme ve aydınlanma, aklını başkasının kullanımına verenlerle değil, yaşamın bütününde “aklını kullanma cesareti gösterenlerle” (*Sapere aude!*) gerçekleşecektir. Dolayısıyla fakülteler arasındaki “üstlük” ya da “altlık” olma durumu, bu fakültele yükleneyecek olan misyonla ve gerçekte bir makineden fazla olan insanın saygınlığıyla yani aklıyla doğrudan bağlantılıdır ve bu durum, kanaatimizce, günümüz fakülteleri ve bölümleri için de geçerlidir.

Sonuç

İlerleme ve aydınlanma gibi kavramları fakültelerin öğretim/müfredat ve işleyi gibi hususlarla bağlantılı olarak ele alan Kant açısından, eğer bir fakültenin verdiği eğitim gerek içerik gerekse kamuya aktarılma tarzıyla devleti ilgilendiriyorsa ve devletin menfaatine ise bu fakülte üst fakültedir. Diğer bir deyişle, bu fakülteler işleyiş tarzı itibarıyla a) ölümden sonra mutlu olmak (teoloji fakültesi), b) toplumsal yaşamlarında mülkiyetlerinin yasalarla güvence altına alınması (hukuk fakültesi) ya da c) hayatın fiziksel tarafının tadını çıkarmak (tıp fakültesi) şeklinde daima devletin ya da çoğunluğun menfaati gözetilerek bölümlendirilmekte ve diğer taraftan alt fakülte (felsefe), sadece bilimin ve hakikatin çıkarlarına yönelik olarak hükümetin emirlerinden bağımsız, her şeyi özgürce değerlendirmektedir. Bu yönüyle ve üst fakültelerin göz önünde tuttuğu ilkeler felsefe fakültesi için ikinci sırada olunca -kifelsefe fakültesi için yalnızca hakikatin kendisi asıldır- fakülteler arasında bir çatışma da kaçınılmaz olmaktadır. Çatışmanın meşru bir zeminde gerçekleşmesi, üst fakültelerin (ve dolayısıyla iktidarın) ortaya koyduğu ilkelerin hakikate uygunluğu ve varsa yanlışlarının aklın yasalarına göre düzeltilmesini içermesidir. Dolayısıyla yalnızca felsefe fakültesi -ve bizim ilavemizle diğer fakülteler içindeki felsefe bölümleri- sayesinde üst fakülteledolayısıyla devletin yararına ve menfaatine görülen hususlar aklın bağımsız ve özgür kullanımı ile test edilebilir, gerek toplumsal gerekse üniversite içerisinde aydınlanmaya engel olan “aklını başkalarının kılavuzluğuna verme” durumu önlenabilir.

İçinde yaşadığı toplumun bir bireyi olarak insan, bir yönüyle “makinenin bir çarkı” gibi yaşamakta bir vatandaş olarak kendisinden istenen vergiyi verip, bir memur olarak amirinden talimatlar almaktadır. Kant'ın savunduğu şekliyle insan, “ödev ahlakı” bilinciyle bu alanlarda aklını yalnızca görevini en iyi şekilde yapabilmek için kullanır. Aklın özel kullanımına tabi olan bu alan, bireyi toplumun belirli bir parçası yapan ve sınırlayıcı kural ve erekların geçerli

25 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979,29..

26 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979,57..

olduğu alandır. Bu sınırlar içerisinde aklın özgürce kullanımına hiçbir surette izin verilmez ve deyim yerindeyse bu sınırların dışına çıkılması son derece tehlikelidir. Bununla birlikte Kant her ne kadar bu alanda emre itaatın ve verilen görevin yerine getirilmesinin zorunlu olduğunu belirtse de, körü körüne itaate de karşıdır. Aklın kamusal kullanımı ile ortaya çıkacak aydınlanma durumu, Kant açısından, ne belirli bir dönem, ne belirli bir halkın imzasını taşıyan bir olay, ne de olup bitmiş bir durumdur; Kant “aydınlanma” kavramını Michel Foucault’un deyimiyle bir “çıkış” (*exit*) ve “çıkış yolu” (*wayout*) anlamında kullanır.²⁷ Nitekim bu yönüyle aydınlanma, bireylerin yalnızca kendi düşünce özgürlüklerinin itimat altına alan bir şey olarak değil, daha da önemlisi aklın evrensel, özgür ve kamusal kullanımı aracılığıyla daima üzerine konulan ve ilave edilen bir tecrübe olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak -günümüzde olduğu gibi- Kant’ın döneminde de felsefe (fakültesi), öncelikle yarar ve menfaat ilkelerini gözeterek “üst” fakültelerin “alt”ında kategorize edilmiştir. Ancak diğer fakültelerin ve dolayısıyla halkın refah/mutluluğu üzerinden de iktidarın “hakikat” ile olan teması adına felsefenin, “dayanak noktası” (*hypomochlium*) olması gerektiği hususu.²⁸ Kant’ın akademi idealini ortaya koyan aşağıdaki sözler dikkate alındığında daha bir anlam kazanır: “Sonucu bir gün birinci olabilir (alt fakülte üst fakülte olabilir); ama yönetme yetkisine sahip olarak değil, yönetme yetkisine sahip olana yol göstererek; çünkü devlet ereklerine ulaşmak için, felsefe fakültesinin özgürlüğünü ve bu özgürlük yoluyla idrak edilenleri, kendi mutlak otoritesinden daha yararlı amaçlar olarak görebilir.”²⁹

KAYNAKÇA

- Derrida, Jacques, “*Mochlos; or the Conflict of the Faculties*”, Trans. Richard Rand and Amy Wygant, ed. Richard Rand, *Logomachia: The Conflict of the Faculties*, University of Nebraska Press, London, 1992, ss. 2-34.
- Foucault, Michel, “What is Enlightenment?” *The Foucault Reader*, New York: Pantheon Books, 1984, ss. 32-50.
- Gözkan, Bülent, “Kant ve Üniversite İdeası”, *Cogito*, sy. 41-42, İstanbul, YKY, 2005, ss. 215-226.
- Kant, Immanuel, *The Conflict of the Faculties*, Trans. Mary J. Gregor, London, University of Nebraska Press, 1979.
- Kant, Immanuel, “‘Aydınlanma Nedir?’ Sorusuna Yanıt”, Çev. Nejat Bozkurt, *Immanuel Kant: Seçilmiş Yazılar* içinde, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984, ss. 213-221.

27 Michel Foucault, “*What is Enlightenment?*”, *The Foucault Reader*, New York, Pantheon Books, 1984, ss. 34.

28 Jacques Derrida, “*Mochlos; or the Conflict of the Faculties*”, 1992, 32.

29 Immanuel Kant, *The Conflict of the Faculties*, 1979, 59.